

likovni prilozi sa izložbe »vidovi savremenog slikarstva i grafike u jugoslaviji«

avgust-septembar '79. broj 246-247

noć u provinciji

miroslav krleža*

JESENJA PJESMA

Nepoznat Netko donio je Jesen
U Sjevernu Sobu.
O, sada,
kad sve je boja, berba i miris vina
i kad se čuje pjesma Stvari i Živinā
i kad mrtvaci viču od čežnje u grobu.
Nepoznat Netko donio je Jesen
na srebrnom pladnju
u sobu:
grožđe i kruške, jabuke i smokve.

A vani se puše sunčanog soka lokve
i čuje se kroz prozor
gdje u svili dana
pjeva negdje žena.

I cvrkuću ptice.

(Pjesme I, 1918)

PJESMA O PJESMI

Petru Konjoviću

Pjesma kroz riječi bije ko kucaj bolesnog zuba
što boli i boli i neće da stane.
Iz pjesme često gnojna sukrvica kane
i stihovi su samo krvav povoj rane.

Putuje pjesma ko putnik u noćnom vlaku.
Vijuga se vlak u tmīni, svijetle četvorine crvene.
Kretnje su ljudske pospane, olovne, teške, drvene,
i čuje se glas bola jeca u polumraku.

Na sprovod netko opet putuje,
u prašnu sobu sive sudnice,
u bolnicu pod nož, u viku ludnice.

Putuju ljudi puni briga, škrinja, kišobrana
Vlakovi tamni plaze u modar osvit dana,
a pjesma putuje s njima ko otvorena rana.

(Knjiga pjesama, 1931)

PJESMA STARINSKOG ORMARA

Beli za Badnjak 1928

Ja sam starinski ormar iz Osamsto Dvadeset Druge!
Pod mojim ključem je mnogo zaključano tuge,
mené su grizli crvi, po mojoj su polituri
titrali odrazi svijetla, o sjajnoj ponoći uri
kad zvone badnja zvana
i zvončići saona.

U meni su trunula pisma, dugovi i tajne,
bolesni ljudi u meni su lijekove čuvali;
i dok su u srcima ljudskim smrtonosni bolovi kljuvali
i dok su tišinama soba sudbonosni vihori duvali,
i dok je nevjesta s mirtom stupala preko praga,
ja sam stajao nijemo poput sarkofaga.
U meni su trunula pisma, dugovi i tajne,
ja sam čuo povorke svadbene
i gmljavinu karuce, pogrebne, staromodne i sjajne.
I gdje su sve one ruke što su moja otvarala vrata?
Gdje su ti prsti blistavi od starinskog zlata?
Gdje su ona svijetla, zelena, modra i žuta,
što su padala na me, kroz krošnje sa gradskog puta,
kad bi po koja lasta znala da do mene doluta?

Ja sam već putovao diližansom i parnom lokomotivom,
po kiši i jesenjoj tuzi u kraju tužnom i sivom.
Mene su brisale djevojke, majke, udovice i žene
stare i mlade, sa pjesmom na usni
i s licem što od žalosti vene.
Mene su prali firnasom, uljem i kineskim lakom,
u mene su teške i gvozdene zbijali čavle;
ja sam čuvao pelene, samrtne svijeće i mirisne ženske kose
i ja sam stajao tiho u onoj paničnoj minuti
kada mrtvaca dižu
i poslednji put kroz sobu nose.

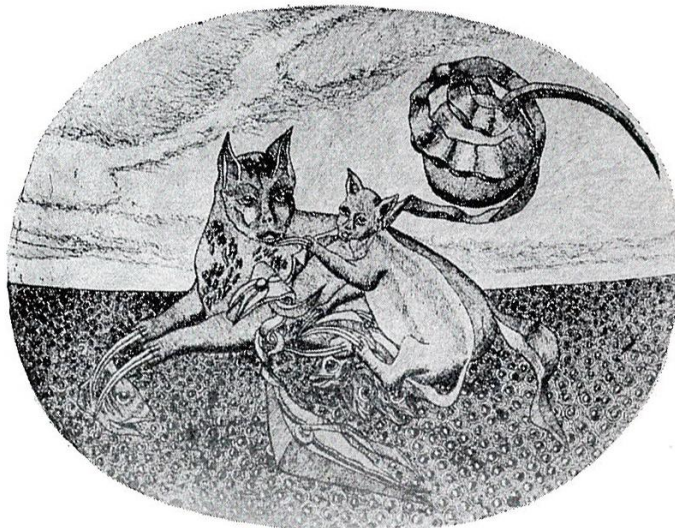
U zimu kad sobom lutaju pokojne, nesretne duše,
ja im se javljam tihim otkucajem daske.
Kandilo lije po meni svjetlost i zlatni okviri sjaju,
zimzelen žuti pod staklom i čute mrtvačke maske.
Ja brutalnu snagu konačne sjekire slutim,
u sobi stojim,
gledam
i šutim.

(Knjiga pjesama, 1931)

NOĆ U PROVINCII

»Psi laju a karavan prolazi«
Stara arapska poslovice.

Zašto tako laju psi po našim mračnim noćima?
Odjeknu li cestom korak nepoznata stranca
il' zavonja usred tmīne vuk?

branimir adašević

Na tren je tiho; sve glasove progutao je muk
i dok hladno klizi zvek pasjega lanca,
u daljini neka lampa tiho žmirka očima.

Sve je gluho. Potom opet lavež počima.
Psi laju. Laju bijesno, bezumno i suludo,
psi laju glupo, krvavo i uludo
na sve što se krete: na svjetiljke, na glasove i sjene,
na mjesec, slutnje i nepoznate ljude,
psi pasji laju, pjesme pasje, luđe,
psi laju noći i noći, tamne i vjetrovite,
a te su pjesme pasje jalove i prokletstvom ovite.

aćin * antić * bogdanfi * brašnjo * ćulavkova * damnjanović * dimić *
* donat * đukanov * encesberger * grosman * harms * žižek * živanović

O pasji sabore, ti laješ, a karavane idu
i čuje se zveket orme, kopita i točkova škripa.
Zaludu lavež tvoj svu pasju mržnju na prolaznike sipa,
svi prolaze i nestaju, a ti na lancu kao sjena stijepa
sudbinu čekaš, da s tobom tu pod plotom pasji krepa.

(Knjiga pjesama, 1931)

JERUZALEMSKI DIJALOG

— A tako? On je iz Nazareta?
— Pa naravno: piljarica na uglu —
to mu je rođena teta!
— A ja sam čula, da je on nezakonito dijete
i da mu otac ulice mete.
— Rođen je u štali, to je stalno;
uopće: podrijetlo toga dečka je nejasno i kalno.
S nekakvim starcem da mu se klati mati.
Tko bi mogao, gospa, sve te skandale znati?
— Pa dobro. Ima li on kakve škole?
Je li svršio maturu?
— Ali!
gospa se po svoj prilici šali!
Kakvu božju maturu?
Neki dan na cesti
poljubio je jednu javnu curu!
S dangubama pije; za njim idu
sami bogci, slijepci i ribari,
a sad je stao i djecu da nam kviri.
Već su i prijave stale da protiv njega
policiji stižu.
Pazite dobro, gospa,
taj će dečko svršiti na križu!

(Pjesme u tmini, 1937)

STRIC VUJC

Stric vujc, stric vujc...
Idu babe sa zornice,
veter ščiple nos i lice,
muž bu dobil zanoftice,
zakaj nema rukavice?

Sanjinec lešči,
iskri se i blišče.
Zajec mamu išče,
sneg škripke i blešči.

Stric vujc, stric vujc...
Zaružil je tujc
na čarna vrata hižna,
starinska alamižna:
vu ime Baltazara,
vu ime čarnega cara,
egiptovskog Gašpara,
uđelite krajcara!

Badnjak za pečjum,
Vužem na drvocepu.
Kuhamo sarmu, klobase
i kiselu repu.
Stric vujc, šic mic,
kraj pisane pečenke i devenic.

Ali biti gol, kak goli bažolek,
pod jaslicam, kadi su oslek i volek
jedina peč, kak marhenjska sapa,
i biti bos kak bosa capa,
a nemat niš neg bogečkog ščapa,
gledat na nebu canjek zamotanjek
od osmujenih cunj i kerp,
i biti kakti samce pes
bez domovine, bez penez,
a na te laje saki pes,
pandur za petom, Herodes,
biti fačuk i smujin sin,
tega je prekel sam Gospodin!
Temu je sam Belzebub i stric i vujc,
stric vujc.

* Dobitnik »zlatnog venca« stručnih večeri poezije 1979.

O stvaralačkoj savesti

problem umetničkog angažmana u našem vremenu

milan damjanović

Reč »savest« u značenju »moralna savest« predstavlja njeno uže i poznije značenje, koje se obično uzima i kao jedino, pa se na taj način gubi njeno prvobitno i šire značenje. Ovdje govori-mo o »stvaralačkoj savesti« upravo u širem značenju termina i pojma »savest«.

U najstarijoj poznatoj upotrebi reči »savest« u našoj tradiciji, u Demokritovom frg. 297 D, starogrčki *synēidesis* nema posebno etičko značenje, koje se pojavljuje tek u helenističko doba i zatim održava u hrišćanskoj epohi sve do novoga doba. Uprkos višeznačnosti sveg fragmentarno poznatog dela predskratovaca, iz navedene Demokritove reči se ipak može razabrati šire značenje »savesti«, na koje upućuje i njena etimologija u bitnoj saglasnosti s latinskim *conscientia*, ali i s modernim nacionalnim izrazima, s nemačkim *Gewissen*, s našim *savest*. Tu se od početka i svuda malazi isti prefiks *syn-*, *con-*(*cum*), *ge-*, *sa-*, dok je osnovna reč u početku i kasnije bila *znanje*, pa je otuda »savest« isto što i sa-znanje, znanje-o-samome-sebi, sa-svest, samo-svest.*

Šire ne-etičko i ne-teološko značenje reči »savest« jasno je izložio Wilhelm Perpeet u knjizi *Biće umetnosti i metoda filozofije umetnosti / Das Sein der Kunst und die kunstphilosophische Methode*, Alber, Freiburg-München 1970, naročito str. 206 ff. / . Tu možemo naći zanimljivo i važno obaveštenje kako je u početku XVIII veka reč »savest« značila isto što i »ukus« (engl. *taste*). Perpeet upućuje na nemačku klasičnu filozofiju, gde u Fichtea, Hegela i Schopenhauera prvi put nalazimo izraz »stvaralačka savest« (*schöpferisches Gewissen*). Najzad Perpeet upućuje na današnju filozofsku upotrebu reči »savest«, i to naročito u ranog Heideggera. U skladu s pogledima Ericha Roth ackera i, naročito, s njegovom antropološkom filozofijom kulture, Perpeet shvata kao »fundamentalni kulturni pojam«, kao »motiv koji se nalazi iza svih kulturnih dela«. Otuda je opravdano govoriti ne samo o moralnoj, već i o umetničkoj, političkoj ili naučnoj savesti. Perpeet se još poziva i na Windelbanda, po kome »za zrelog kulturnog čoveka ne postoji samo moralna, već i logička i estetska savest«.

Šta je, dakle, »stvaralačka savest«? Šta znači termin i pojam »savest« s gledišta filozofije umetnosti? Osnovne odredbe »stvaralačke savesti«, koje Perpeet utvrđuje na temelju svoje zna-lacke analize, dobijene su iz razmatranja umetnosti uopšte, iz umetnosti pisane velikim slovom, iz umetnosti shvaćene onto-loško-antropološki, polazeći od bića čovekovog koje u suštini ostaje ono što je u svim svojim istorijskim modifikacijama i u svim promenama umetnosti. (Subreptivno sužavanje značenja umetnosti na likovnu umetnost u Perpeetovom radu ne menja ništa ni u njegovoj osnovnoj filozofskoj poziciji, ni u njegovom određenju »stvaralačke savesti«.)

Perpeet uzima da se »izvor umetnosti« mora naći u dobro shvaćenoj »stvaralačkoj savesti« kao »trenutnoj samoizvesnosti« umetnika u oblikovanju dela. Nasuprot »temporalnosti, neizvesnosti, nesamostalnosti i fragmentarnosti našeg života«, umetnik u »stvaralačkom trenutku« donosi odluku o delu koje nosi obeležja »apsolutnosti, bezuslovnosti, samoizvesnosti, unutrašnje nužnosti, centriranosti u sebi«, što sve znači: obeležja »stila«.

No u tim svojim odredbama »stvaralačke savesti« Perpeet se ne osvrće na razvoj umetnosti u našem stoleću, na krizu savremene umetnosti, na avangardnu umetnost, na jedinstvene fenomene moderne umetnosti i na novo estetsko iskustvo, što je u ovome času dovelo u pitanje osnovne kategorije tradicionalne estetike. Tako danas sumnjamo ne samo u apsolutnost umetničkog dela, za koju se, po Perpeetu, vezuje »stvaralačka savest« umetnika, već i u samo delo kao takvo, naime u tradicionalno shvatanje tog dela, po kome ono »blaženo miruje u samome sebi«. Ako se dovodi u pitanje apsolutno delo, onda se samim tim dovodi u pitanje i »biće umetnosti« u tradicionalnom shvatanju, najzad i »stvaralačka savest« umetnika.

Zbog toga se pitanje »stvaralačke savesti« umetnika ne može razmatrati samo u načelu i kao da postoji uvek isto biće umetnosti i ista situacija umetnika, kako to uzima Perpeet, već kao *istorično pitanje*, što danas znači: s obzirom na situaciju današnje umetnosti u promjenenom svetu, s obzirom na iskustvo nama savremene umetnosti, koja se kao umetnost prelaznog vremena mora razlikovati od pojave neke organske epohe u istoriji umetnosti. U pitanju je ne istorizam i relativizam u shvatanju umetnosti, već suština same umetnosti prema njenom dosad važećem pojmu i biću.

»Biće umetnosti« može se po svome izvoru razumeti iz »srećne samoizvesnosti« umetnika, prema Perpeetovom određenju »stvaralačke savesti«, ali pod pretpostavkom nepostojanja sumnje u samo »biće umetnosti« ili, po Nietzscheu, pod pretpostavkom »velikog poverenja« (*grosses Vertrauen*) u tradicionalnu umetnost kao večnu. Ako je, pak, u našem vremenu neizvesno baš to biće umetnosti, onda ni fenomen »srećne samoizvesnosti«, odnosno »stvaralačke savesti« umetnika, tu ne može biti isti kao u drugim organskim epohama razvoja umetnosti. Odatle se već može razabrati istoričnost fenomena umetničke savesti.

Uzimanjem u obzir umetničkog iskustva našeg vremena i priznavanjem istoričnosti »umetničke savesti« ne samo da se ne dovodi u pitanje postojanje tog fenomena u nama savremenoj umetnosti, već se on, naprotiv, sada ispoljava s još većom sna-